

Anmeldelser.

Aage Friis: Andreas Peter Bernstorff og Ove Høegh Guldberg. Bidrag til den Guldbergske Tids Historie (1772—1780). Afhandling for den filosofiske Doktorgrad. København (Det nordiske Forlag), 1899. (287 S.)

Det har i længere Tid været bekjendt i de historiske Kredse her hjemme, at Bibliotheksassistent Friis havde været saa heldig at skaffe sig Adgang til forskjellige Privatarkiver i Tyskland, og at det var lykkedes ham at faa et meget stort Materiale af Breve, vedrørende Bernstorfferne og de adelige Familier, der havde staaet dem nær, ført hertil, saaledes at han kunde udnytte dem her i Byen. Ligesom man maa anerkjende den elskværdige og redebonne Imødekommenhed, der af vedkommende tyske Slægter ved denne Lejlighed er bleven vist dansk Historiegranskning, saaledes kan man ikke andet end glæde sig over den Ihærdighed og det Sportalent, som Hr. Friis har lagt for Dagen ved at søge efter og skaffe det store Stof til Veje.

Det er en Bearbejdelse af en Del af dette Stof, der har fremkaldt det Skrift, hvorom her skal gjøres nogle Bemærkninger. Enhver dansk Historiker veed, at meget i den saa kaldte Guldbergske Tid hidtil har staaet dunkelt for os, og at det især har været umuligt, ret at faa rede paa, hvor vidt de forskjellige Personlighedens Raaderum strakte sig, der spillede en Rolle i Statsstyrelsen i denne Tid. Saa meget mere har man maattet glæde sig ved at se et Skrift komme frem, som, efter hvad man vidste om Forfatterens Studier, kunde antages at bringe Lys over adskilligt med Hensyn til den her omhandlede Tid. Dette Haab er ikke blevet skuffet. Nærværende

Anmelder har, takket være Hr. Friis's Velvilje, haft Lejlighed til at bruge den vigtigste Del af det Brevmateriale, som her har Betydning, og efter sit Kjendskab saavel hertil som til de andre Kilder til den Guldbergske Styrelses Historie tør han sige, at Forfatterens Arbejde er bygget paa et meget stort Stof, og, hvad mere er, at dette er samvittighedsfuldt brugt. Det er kun sjældent, at man kan klage over en uheldig Anvendelse af Citater.

Dette Stof er fremstillet i en let overskuelig Form og med Liv; man har Indtryk af, at Forfatteren ligesom selv er med i Forholdet imellem den Række Personligheder, der havde at gjøre med hverandre, og man faar et klart Billede af dem med deres forskjellige Synsmaader, Interesser og Lidenskaber. Iblandt disse Mænd er Bernstorff afgjort Hovedpersonen; det er hans Virksomhed i flere Retninger under hans første Ministerium, hans Regeringsgrundsætninger, politiske og sociale Synsmaader, hans Stilling i Statsmandskredsen, hans Stemninger og Opfattelser af de medvirkende, der stadig staar for Forfatteren som det centrale.

Idet der ved denne Anmeldelse kun kan være Tale om at fremhæve nogle Hovedpunkter, hvor Forfatterens Fremstilling bringer nye Resultater eller gjør Billedet væsenlig rigere og fyldigere, end det tidligere har været, maa med Hensyn til Bernstorffs faglige Ministervirksomhed særlig fremhæves hans Virksomhed som Direktør for det tyske Kancelli. Allerede ved Fortællingen om, hvorledes han opnaaede denne Stilling, giver Skriftet nye og vigtige Oplysninger. Det har tidligere været vel kjendt, at, da det holstenske Mageskifte skulde finde Sted i Slutningen af 1773, optraadte Saldern som russisk-holstensk Kommissær meget anmassende ved at erklære, at han vilde standse hele Sagens Afslutning, med mindre det tyske Kancelli blev ordnet paa en bestemt Maade og i Spidsen for sig fik en holstensk Adelsmand; vi have tillige vidst, at Statsraadets vigtigste Medlemmer her hjemme, om de end misbilligede Salderns Optræden, i Virkeligheden ønskede den samme Ordning som han og i den Anledning havde skarpe Forhandlinger med Hoffet, der stærkt krympede

sig ved at gaa ind derpaa, indtil det til sidst maatte bøje sig. Men nu faa vi at vide, at en Hovedside af Kampen var, at Hoffet vilde have en borgerlig Mand, den ældre Stemann, i Spidsen for det tyske Kancelli, hvilket Adelsmændene i Statsraadet vare enige med Saldern i at bekæmpe. Jeg har tidligere troet, at denne havde ønsket, selv at opnaa den her omtalte Plads; men dette viser sig nu ikke at have været Tilfældet.

Hr. Friis's Fremstilling af Bernstorffs Styrelse af Hertugdømmerne kan selvfølgelig ikke være udtømmende; men ligesom den giver et tiltalende Billede af, hvorledes Bernstorff søgte at gennemføre Ro og Orden, efter at den gottorpske Del af Holsten var bleven forenet med den kongelige Del, saaledes dvæler den særlig ved hans Iver for at faa Universitetet i Kiel bragt paa en forsvarlig Fod; og, hvad der har stor politisk Interesse, Forfatteren gaar omstændelig ind paa at fremstille Bernstorffs Stilling til den holstenske Adel. Mageskiftet havde hos adskillige af dennes Medlemmer vakt alt andet end Glæde. Dels var der stærke Levninger af gammelt gottorpsk Had imod Danmark, dels holdt en Del Adelsmænd ikke af, at de nu fik een Fyrste til Overherre i Stedet for, at de tidligere havde havt to, hvad der havde givet dem friere Raaderum. Denne vel kjendte Stemning, der allerede havde vakt den ældre Bernstorffs Bekymring, gjaldt det nu for Andreas Peter Bernstorff om at tage paa den rette Maade. Idet det stod for ham som en Hovedopgave at bygge Bro imellem Holsten og Danmark, søgte han paa den ene Side at støtte, hvad han mente, Ridderskabet derovre med Rette kunde paaberaabe sig som Privilegier, ligesom han ogsaa stærkt var paa sin Post imod, hvad han, sikkert med nogen Overdrivelse, frygtede som dansk Uvilje imod Holstenerne; men paa den anden Side traadte han med stor Bestemthed op imod den ensidige holstenske Adelsaand, der næsten umiddelbart efter Mageskiftet fremkaldte aldeles uberettigede Klager over Prægravation. Forfatteren fremhæver — ogsaa det er noget nyt —, at Bernstorff under de vanskelige Forhold, der her fremkom, havde god Nytte af Overkammerherre

D. Reventlow, og man maa indrømme, at den sidstnævnte i høj Grad viste sig som en loyal, brav Holstener. Skade blot, at de gode Sider, man ser, at denne Mand har havt, ikke formaa at dække over den Ulykke, han har gjort ved sin højst uforsvarlige Opdragelse af Kristian den Syvende som Barn.

Det vigtigste ved Hr. Friis's Bog er dog Skildringen af Bernstorffs Forhold til de samtidig virkende Statsmænd i Kjøbenhavn og til Hoffet her. Derved faar man et fyldigt Indtryk baade af hans Personlighed og af hans Regeringsgrundsætninger. Det er her interessant at se, at Bernstorff har havt stor Del i Statens Overtagelse af Banken 1773, ja endog har været endnu ivrigere for den end selve Schimmelmann¹⁾. I det hele faar man et levende Billede af hans Forhold til denne betydelige Mand, som han i mange Henseender havde stor Beundring for, uagtet hans materialistisk-prosaiske Aandsretning i og for sig ikke var ham sympathetisk. Samtidig kastes der ved Bernstorffs Udtalelser Lys over hans Forhold til Mænd som Gregers Juel, Godske Moltke, Eichstedt og Schack Rathlou. Det meste af, hvad der vedrører disse forskellige Personligheder, staar imidlertid i nøje Forbindelse med hans Stilling til Hoffet, d. v. s. Enkedronning Juliane Marie, Arveprinsen og deres fuldtro Raadgiver, Guldberg, og der er vel næppe nogen, der tager Forfatterens Bog i sin Haand, uden at han først og fremmest spørger om, hvilket Lys den kaster over Hoffets Indgriben i Styrelsen, hvad den viser om Berettigelsen af Navnet „den Guldbergske Tid“, der saa tidt er blevet givet Tidsrummet fra 1772—1784.

Forfatteren er omstændelig gaaet ind paa at skildre Hoffets politiske Rolle i de af ham behandlede Aar, og det er med Bestemthed og Styrke, at han fremstiller denne Rolle som betydelig, og det allerede for den første Tid efter Struensees Fald. Men, hvor meget sandt der end kan være

¹⁾ I sit Manuskript: „Kronprinsens og Hoffets Historie 1773—76“ taler Bülow med stærke Ord om Bernstorffs Iver i den Retning; men jeg har tidligere ikke ret turdet stole derpaa.

heri, er der dog netop her Punkter, som efter Anmelderens Mening opfordre til nærmere, kritisk Undersøgelse.

Strax i Begyndelsen af sit Skrift fremhæver Forf., hvilken Vægt der maa lægges paa, at J. H. E. Bernstorff ikke blev kaldt tilbage efter 17. Januar 1772, og han siger, at Beslutningen herom „betyder, at Juliane Maries Plan om at beholde Magtens Traade i sin Haand blev taget strax“ (S. 5). I god Overensstemmelse hermed hedder det S. 11: „Strax efter den 17. Januar finder man saaledes det Guldbergske System planlagt“. Som et Hovedmoment i dette System nævner han Statsraadsordningen af 13. Februar 1772, om hvilken han siger, at den „danner det formelle Grundlag for det Kabinetsregimente, der knytter sig til Guldbergs Navn“ (S. 8). I saa Henseende mener han, at det var særlig vigtigt, at „naar som helst kunde Hoffet, der havde Magten over Kongens Underskrift, gaa uden om Statsraadet. Kun de Sager, der skulde afgjøres ad den ordinære Forestillingsvej, maatte passere Statsraadet; men ved en Kabinetsordre kunde en hvilken som helst Sag afgjøres uden forudgaaende Forestilling“ (S. 9). Ja, han siger endog i Anledning af den nye Statsraadsordning: „Dette er graverende, det er og bliver en uhyre moralsk Forsyndelse, at Juliane Marie og Guldberg dristede sig til at lade Struensee dømme og henrette ganske for det samme, som de selv var i Færd med at gjøre“ (S. 10—11).

Denne Forfatterens Opfattelse er det mig umuligt at tiltræde. For det første foreligger der intet positivt Vidnesbyrd om, at Planen til den Guldbergske Styrelse, d. v. s. til en Styrelse ved Kabinetsordrer, har været lagt strax efter 17. Januar. Hr. Friis fremhæver ganske vist som et stærkt Fingerpeg, at J. H. E. Bernstorff ikke blev kaldt tilbage. Nu skal det indrømmes, at det er meget muligt, at Juliane Marie og Guldberg helst have været fri for at lade den ældre Bernstorff faa Del i Styrelsen; men naar dette ikke skete — han døde for øvrigt allerede 18. Februar —, hænger det utvivlsomt i høj Grad sammen med, at to af de Mænd, som Dronningen i Førstningen stærkt maatte forbinde sig med, nemlig Rantzau-Ascheberg og Osten, ikke paa nogen Maade vilde have Bern-

storff ind i Statsraadet, og det var da ogsaa Meningen i den Bernstorffske Kreds, at det var disse to Mænd, der hindrede hans Tilbagekomst. Under alle Omstændigheder er hans Udelukkelse ikke tilstrækkelig til, at man deraf kan slutte, at Dronningen og Guldberg allerede havde lagt Planen om at indføre en Kabinetstyrelse efter Struensees Mønster. Man maa ogsaa erindre, at Dronningen kun faa Dage havde været indviet i Sæmmensværgelsen imod Struensee, saaledes at hun umulig kunde have forberedt sig paa en politisk Fremtidsrolle, og at hverken hun eller Guldberg vare Personer med et stort Mod eller et kraftigt Initiafiv. Skjønt det er meget rimeligt, at de begge kunne have tænkt sig, at der efter 17. Januar vilde blive Lejlighed for dem til at gjøre sig gjældende, er det lidet sandsynligt, at de skulde have lagt en Plan om, paa hvilken Maade det skulde ske; de vare desuden i den første Tid nødte til at støtte sig til andre, hvem de maatte give Indflydelse paa, hvilken Form for Regeringen der skulde vælges.

Men her komme vi til noget, Forfatteren lægger stærkt Vægt paa; han mener, netop i den Styrelsesform, der blev slaaet fast ved Forordningen af 13. Februar 1772, at finde en Støtte for sin Mening om Dronningens og Guldbergs Plan. Det er da værdt at se lidt paa denne saare vigtige Forordning.

Først vil det dog være bedst at mindes, hvilket Omfang Kongens personlige Indgriben i Styrelsen havde i Tiden før Struensee. Bortset fra saadanne løbende Forretninger, hvor det var overladt Kollegier „ad mandatum“ selv at træffe Afgjørelsen, lod Kongen regelmæssig Kancellisagerne referere for sig i Konseillet eller lod dem blive behandlede der, inden de bleve forelagte ham til Underskrift. Den samme Behandling kunde han efter særlig Bestemmelse ogsaa lade andre Sager blive til Del, naar han af en eller anden Grund ønskede at høre Konseillets Skjøn om dem. Men det almindelige var, at Sagerne fra de andre Kollegier ikke gik igjennem Konseillet, men umiddelbart forelagdes ham ved Forestilling fra det Kollegium, hvorunder de hørte, og at han da gav sin Resolution i sit Kabinet paa Kollegiets Forestilling. Ved Siden deraf

kunde han selvfølgelig som Enevoldskonge tage Initiativet, saasnart han vilde, ved at sende et Kollegium Ordre med Hensyn til et eller andet, dels mundtlig igjennem Kollegiets Chef, dels skriftlig ved en Kabinetsordre. Slige Ordre kunde snart gaa ud paa, at han vilde have en Sag behandlet, snart paa, at en eller anden Beslutning, som han allerede havde fattet, skulde sættes i Kraft, og Kollegiet havde da at affatte en kongelig Forestilling derom, der underskrevs af ham. Sligt kaldte man en Korroboration. Til sine Tider var Kabinetsordren en blot Meddelelse om et Andragende, som Kongen allerede havde bevilget. Det kan tillige mærkes, at ved Ud nævnelser fulgte han meget tidt i den Grad sit eget Hoved, at han bortgav Stillinger til Mænd, der slet ikke havde indgivet Andragende til vedkommende Kollegium, men havde vendt sig umiddelbart til ham selv. Med andre Ord, Kabinetsstyrelsen kunde faa et saare vidt Omfang, saasnart Kongen vilde det saaledes.

Endnu meget større blev den som vel kjendt paa Struensees Tid, da Konseillets Indflydelse ophørte ved dets Afskaffelse, og da Struensee efter 15. Juli 1771 udøvede et fuldkomment Despoti ved sine Kabinetsordrer i Kongens Navn, men med sin egen Underskrift. Da der efter dette Regimentes Ophør blev fastslaaet en ny Ordning, skete det ved Forordningen af 13. Februar 1772. Hvad staar der nu i denne? Først nævnes de 6 Mænd, som tilligemed Arveprinsen skulle danne det nye Gehejmestatsraad, og derpaa hedder det, at intet Lem af dette Statsraad tillige maa være Præses for noget Kollegium, Departementet for de udenlandske Sager alene undtaget. I § 3 læser man: „Alle Kollegiernes Forestillinger skulle Os i og gjennem bemældte Vores Gehejmestatsraad allerunderdanigst foredrages og Vores allernaadigste Resolution derpaa tages. Saa skulle og alle anbefalede Expeditioner der ligeledes af Os allernaadigst underskrives“. Fremdeles staar der i § 4: „Skulde det dog behage Os derforuden nogen Resolution at meddele og underskrive, saa ville Vi dog derhos allern., for at forebygge de Uordener og andre Misligheder, som lettelig ved Sagernes Drift kunde flyde deraf, naar vedkommende Kollegium om

sligt er uvidende, at den, der saadan Resolution i Hænde haver, skal være forbunden, strax og førend han sig deraf i nogen Maade betjener, dermed at melde sig ved det Kollegium, hvor Sagen henhører, hvilket Kollegium da gjør Forestilling derom til formelig Expeditions Erholdelse“. Hertil kommer i § 2 den Bestemmelse, at „alting herefter (det alene undtagen, som angaar Vores tyske Provinser) skal søges, behandles, foredrages og udfærdiges i det danske Sprog“.

Det vilde være højst interessant, hvis vi vidste noget om denne Forordnings Tilblivelseshistorie; men alt, hvad vi kunne se derom, er, hvad der for øvrigt ikke er uden Interesse, at et Udkast til den har været sendt til Otto Thotts Betænkning, og at han har gjort et Par Tilføjelser. Den ene er den, at Udenrigsministeren altid skulde have Sæde i Statsraadet, den anden den, at det danske Sprog skulde bruges paa den Maade, vi have set blive fastsat i Forordningen. Dette sidste Træk er det værdt at lægge Mærke til. Hvis Guldberg var Forfatter til Forordningen, skulde man tro, at netop denne Bestemmelse af ham var bleven sat ind i den; men det er ikke ham, det er Thott, den skyldes¹⁾.

Den første Bestemmelse med Hensyn til det nye Statsraad, der fængsler Interessen, er den, at dets Medlemmer med Undtagelse af Udenrigsministeren ikke tillige maatte være Chefer for noget Kollegium. Hr. Friis indrømmer (S. 9), at denne Ordning maaske for en Del kan være fremkaldt ved Ønsket om et skrappere Tilsyn med Kollegierne; men han lægger dog aabenbart mest Vægt paa, at den svækkede Statsraadsmedlemmernes Modstandskraft imod Hoffet. Det er da maaske ikke uden Interesse at lægge Mærke til, at en lignende Ordning for ikke mange Aar tilbage var indført i en af Europas store Stater, nemlig Østerrig, og det netop udelukkende for at skabe større Enhed og Sammenhold i Statsstyrelsen. Det var Kaunitz, dette skyldtes; han havde i sin Indstilling derom til Marie Theresia fremhævet, at Kollegiechefer, der havde Sæde i det øverste Statsraad, let satte deres særlige

¹⁾ Indlæg til Forordningen af 13. Februar 1772 i Rigsark.

Kollegieinteresser over de almindelige Statsinteresser, og at de let vilde blive Dommer og Parti i samme Sag¹⁾. Hvorvidt Ordningen her hjemme er bleven fastsat udtrykkelig efter østerrigsk Mønster, veed man ikke; men den her anførte Parallel synes at opfordre til Forsigtighed med Hensyn til at forklare den omhandlede Bestemmelse som overvejende skabt af Ønsket om at udvide Hoffets Indflydelse. Man kunde efter det Indtryk, som Schack-Rathlous Personlighed gjør, fristes til at tænke sig, at det var ham, der havde faaet den sat igjennem²⁾; ogssaa Osten, der som Udenrigsminister fik Sæde i Statsraadet, maatte den passe fortræffelig.

Hovedsagen ved Forordningen er imidlertid den ejendommelige Stilling, den giver Statsraadet ved Siden af Kongen. Medens denne tidligere havde kunnet give sin Underskrift paa alle Forestillinger fra Kollegierne efter Behag enten i eller udenfor Konseillet, kunde det nu kun ske i Statsraadet, og

¹⁾ Arneth: Geschichte Maria Theresias, VII (Wien 1876), S. 3 ff. Det østerrigiske Statsraad holdt sit første Møde 26. Januar 1761.

²⁾ Der kunde som pegende i den Retning henvises til de af Forf. S. 45 citerede Udtalelser om Schack af flere fremmede Diplomater. U. A. Holstein har i sine utrykte Memoirer, saaledes som det blev omtalt ved den mundtlige Forhandling om nærværende Afhandling, nævnet Rantzau Ascheberg som Ophavsmand til Forordningen af 13. Februar 1772, og der kunde, saaledes som det ogsaa skete ved samme Lejlighed, da fremhæves, at St. Germain i et Brev af 6. Oktober 1770 til Gähler har ment, at en Ordning, hvorefter Konseillets Medlemmer ikke tillige vare Kollegiechefer, vilde være ønskelig. Han bruger her mærkelig nok det samme Udtryk som Kaunitz, at de ellers vilde blive Dommer og Parti paa samme Tid (Danske Mag. 5. R. III, 39). Efter det nøje Forhold, der havde været mellem Rantzau og St. Germain, kunde man da, som Provst Koch har gjort det (Hist. Tidsskr. 6. R. V, 74), heri finde noget, der talte for Holsteins Meddelelse om Rantzau som Fader til Statsordningen af 1772; men der er uheldigvis her en Vanskelighed; det er, at Rantzau selv i det Forslag, han 4. Okt. 1770 gav om Konseillets rette Ordning, har udtalt sig helt anderledes (Danske Samlinger V, 107 ff.). Naturligvis kunde han bag efter være bleven omstemt af St. Germain; men hans Paternitet maa dog herefter opfattes som usikker.

dette maatte gjælde alle Forestillinger, af hvilken Natur de end vare, ogsaa saadanne, hvorved Kabinetsordrer fra Kongen til Kollegierne korroboreredes (jvfr. ovenfor S. 526). Med andre Ord, alt, hvad der vedrørte Kollegiernes Forretningsforhold til Kongen, kom nu til Statsraadet, og det nye Statsraads Virksomhed var afgjort bleven adskillig mere omfattende, end det gamle Konseils havde været, der regelmæssig ikke havde haft noget at gjøre med Forestillingerne fra flere af de vigtigste Kollegier.

Foruden de Kabinetsordrer, der gik umiddelbart til Kollegierne fra Kongen, var der ogsaa dem, der bestod i Resolutioner til Personer eller Institutioner udenfor Kollegierne. Ved saadanne, hvis Tal før Struenseetiden aabenbart kun havde været lille, synes det at have været Skik, at Kollegierne fik Meddelelse derom fra Kabinettet; men dette var langt fra blevet overholdt under Struensee, og da god Orden naturligvis krævede, at vedkommende Kollegium fik Underretning derom, indførtes det, som vi have set, nu, at den, der fik en saadan Resolution, først, inden han benyttede den, skulde henvende sig med den til det Kollegium, som den vedrørte, og at dette saa skulde indgaa med Forestilling derom til Kongen, for at den kunde blive korroboreret paa almindelig Maade ved at faa Kongens Underskrift i Statsraadet. Da der udtrykkelig staar i § 3, at alle¹⁾ Kollegiernes Forestillinger skulle foredrages Kongen i Statsraadet, ser jeg ikke Muligheden af, at der ved Forordningen kan have været tænkt paa nogen anden Forretningsgang ved hine Resolutioner eller Kabinetsordrer. Men selv om man vilde opstille en anden Fortolkning af dette Punkt, er det klart, at Hoffet med Hensyn til at udøve Magt i den sindssvage Konges Navn paa ingen Maade havde Grund til at foretrække Ordningen, som den nu blev, for den, som den ældre Forretningsgang fra Tiden før Struensee vilde have hjemlet det. Kongemagten havde aabenbart efter de fastslaaede Former dengang kunnet udøves friere, end Tilfældet blev nu. Jeg kan derfor aldrig gaa ind paa, at man, hvad man end ellers vil

¹⁾ Udhævet af mig.

dømme om Juliane Marie og Guldberg, skulde med Forfatteren kunne tale om en Forsyndelse, end sige om en uhyre moralsk Forsyndelse fra deres Side, fordi de, som han mener, ved at faa Forordningen af 13. Februar 1772 udstedt skulde have søgt at faa en Hjemmel for at gjøre ganske det samme, som de lod Struensee dømme og henrette for¹⁾.

Det er i Virkeligheden paa en helt anden Maade, man kan sige, at den nye Forordning skabte et Slags Sidestykke til Struensees Herredømme; der kunde nemlig gjøres gjældende, at idet det fastsattes, at den kongelige Underskrift paa alle Forestillinger skulde gives i Statsraadet og der for saavidt indrømmedes dette en vis almindelig Tilsynsret, som kunde bruges til at udøve et Tryk paa Kongen, skete der noget, som kunde „være Kongens absolute souveræne Enevoldsmagt til Afbræk og Forfang“, og at man derved kom i Strid med Kongeloven. Men man har naturligvis stolet paa, at alle vilde se Nødvendigheden heraf. Ganske vist vare Meningerne om Kongens Sindstilstand ingenlunde klare. Psychiatrien var dengang kun lidet udviklet, og Folk vare særlig aldeles ikke paa det rene med, om Kongen kunde kaldes utilregnelig eller ikke. Man vil selv i A. P. Bernstorffs Breve fra Struensee-tiden aldrig finde den ringeste Antydning af, at Kongen var egentlig sindssvag, og endnu op til 1784 kunde Stampe udtale, at det slet ikke var saa let at bevise, at Kongen var gal. Derimod var der en almindelig Forestilling om, at dennes Vilje var saa svækket, at han var et Bytte for enhver, der forstod at vinde Indflydelse paa ham. Da man ikke dristede sig til at erklære ham for afsindig og indsætte en Formynderstyreelse, kunde en Ordning som den, der nu blev indført, frembyde Sikkerhed for, at ingen enkelt Mand fornyede Struensees Despoti. Denne Ordning fastholdtes da ogsaa ved det Guldbergske Regimentes Ophør 14. April 1784.

¹⁾ Min Opfattelse af Forordningen af 13. Februar 1772 falder, som det vil ses, i det væsentlige sammen med den, Provst L. Koch har fremsat i sin Afhandling om Schack Rathlou i Hist. Tidsskr. 6. R. IV., S. 35; men jeg har dog ikke kunnet holde det for overflødigt at gaa nærmere ind paa denne Sag.

Naar det efter den Fremstilling, som jeg her har givet, ikke bliver Hoffet, men Statsraadet, der efter Bestemmelserne i Forordningen af 13. Februar 1772 blev hævet højere, end det havde staaet i Tiden før Struensee, saa ligger unægtelig det Spørgsmaal nær, hvorfor Juliane Marie og Guldberg, naar de, hvad man maa antage, ønskede at spille en Rolle, indlod sig paa at lade Forordningen af 13. Februar blive udstedt. Dette Spørgsmaal har aabenbart allerede ved den Guldbergske Tids Begyndelse paatrængt sig Folk, og det er ret interessant at se Johan Bülow, der netop paa denne Tid begyndte at træde i Forbindelse med Hoffet, (og efter ham Dorothea Biehl) paastaa, at Grunden til, at Forordningen blev givet, var den, at Juliane Marie og Guldberg vare bange for, at ellers en Fjende af dem let kunde faa Kongen „til at underskrive Ordre til deres Arrest og Bortsendelse“; men det mente de at være sikrede imod ved at lade ovennævnte Forordning fastslaa, at „intet af Kongen underskrevet Dokument skulde være gyldigt, uden at det havde gaaet igjennem Statsraadet“¹⁾. Om Forklaringen er rigtig eller ikke, om det ikke snarere har været en vis Forsigtighed og Hensynet til de i Øjeblikket nødvendige politiske Raadgivere, der have været bestemmende, kan man ikke vide; men det er indlysende, at Bülow har været klar paa, at Forordningen havde forøget Statsraadets Myndighed.

Endnu et kunde jeg have Lyst til at fremhæve som Af-

¹⁾ Bülow: „Kronprinsens og Hoffets Historie (Kgl. Bibliothek. Mskpt.), S. 12. Jvfr. S. 14 smstds., hvor det hedder: „Forordningen af 13. Februar 1772 havde tjent til at gjøre dem (Juliane Marie og Guldberg) trygge for Gjengjældelsens Ret; men næppe vare de blevne det ganske ved efterhaanden at have spærret alle og enhver Adgangen til Kongen. førend de mærkede, at de ved denne Forordning havde betaget sig selv den Magt, som de havde opofret saa meget for at komme til at nyde, og gjorde derpaa et Forsøg ved Kabinetsordrer at komme til dens uindskrænkede Besiddelse, og det lykkedes“. Bülow beklager meget i det følgende, at Kollegier og Statsraad ikke i Kraft af Forordningen af 13. Februar havde modsat sig dette. — Om D. Biehls Opfattelse se Indbydelsesskrift til Examen i Sorø Akademi 1867, S. 31—32.

slutning af, hvad jeg har at sige om dette Punkt. Tror den ærede Forfatter virkelig, at Bernstorff, som han dog sikkert vil indrømme, var i Stand til at opfatte Indholdet af den her omhandlede Forordning, vilde være vendt tilbage her til Kjøbenhavn for at overtage et af de ypperste Statsemeder, hvis han havde ment, at den „dannede det formelle Grundlag for et Kabinetsregimente“?

Men medens det altsaa efter mit Skjøn er umuligt at lægge dette ind i Forordningen af 13. Februar 1772, er det en Kjendsgjerning, at den ikke formaaede at hindre, at et saadant Regimente indtraadte. Saa snart Hoffet følte fast Fod under sig, begyndte det allevegne, hvor det lod sig gjøre, at ville være Herre, og et Hovedmiddel for det til at gjøre sin Vilje gjældende, var i Virkeligheden at bruge Kabinetsordrer, og det jævnlig paa en saadan Maade tværtimod den tidt nævnte Forordning, at Statsraadet intet fik at vide om dem. Det er saare værdifulde Bidrag til Oplysning om det Forhold, der fremkom herved, som Hr. Friis's Skrift indeholder, og man følger næsten med Spænding hans Skildring af Bernstorffs Stilling til Hoffet i disse Aar. Det var nemlig denne mere end nogen anden enkelt Mand, der klart og aabent viste Hoffet sin Uvilje over dette Uvæsen med Kabinetsordrerne. Mest brugtes disse vistnok ved en Mangfoldighed af Forhold vedrørende særlige Tilfælde og enkelte Personligheder; men Tilsidesættelsen af Statsraadet kunde allerede inden 1781 naa et saadant Omfang, at selv en saa vigtig Lov som Indfødsretsloven blev givet (1776), uden at den nogensinde havde været til Behandling i det nævnte Raad. Ligesom det er første Gang, vi se dette sidste Træk blive fremhævet, saaledes er hele det Billede, Forfatteren giver af Bernstorffs Stilling i Statsmandskredsen her hjemme 1772—1780 noget nyt i vor Litteratur. Naturligvis gjælder det samme særlig om Bernstorffs Forhold til Guldberg med den ejendommelige Blanding hos ham af Agtelse for dennes Karakter, af Erkjendelse af hans gode Evner paa visse Omraader, og saa tillige af skarp Kritik over hans snævre politiske Syn og hans idelige Indblanding i Styrelsen.

Saa sikkert det er, at Juliane Marie og Guldberg mere og mere søgte at trænge Statsraadet tilbage, saa uklare er dog endnu mange Enkeltheder, blandt andet fordi det tidt er vanskeligt at se, efter hvis Initiativ Kabinetsordrerne ere udstedte; jeg tvivler foreløbig paa, at Hoffets Indflydelse i det første Par Aar efter Struensees Fald har været saa stor ved vigtige Spørgsmaal, som Forfatteren aabenbart antager; det har i disse Aar flere Gange lidt ret betydelige Nederlag, og det synes, som om det først er, efter at Schack Rathlou i Efteraaret 1775 skiller sig fra Bernstorff, at Hoffet gaar rigtig hensynsløs frem. Men fordi adskilligt endnu kan trænge til at oplyses, skjønner man lige godt paa den Berigelse af vor Kundskab, som vi skyldte Forfatteren.

Til alt dette knytter sig ogsaa som vigtigt, hvad vi høre om Bernstorffs Afskedigelse i November 1780. Det er her et ganske nyt og interessant Træk, Forf. meddeler, at Katharina den anden aldeles ikke ønskede denne, og at hun tog sin Udenrigsminister Panin alvorlig i Skole, fordi han havde udtalt sig skarpt imod Bernstorff. Naar man tidligere har troet, at Ruslands Uvilje imod denne havde spillet en Rolle ved hans Afskedigelse, maa man give Forfatteren Ret i, at dette ikke har været Tilfældet, og at den i en paafaldende Grad har været et Paaskud for at faa Bernstorff af Vejen.

Forfatterens Opfattelse af sin Helt er afgjort sympathetisk, og det er umuligt andet end at dele hans Syn paa, at man her staar over for en helstøbt Personlighed med ethisk Alvor og religiøs Dybde, der uvilkaarlig indgyder Højagtelse; man maa tillige nødvendigvis finde noget storslaaet ved den Holdning, Bernstorff indtager i Modsætning til Dronningens og Guldbergs jævnlig alt andet end aabne Forsøg paa at drage Magten over til sig. Hans kloge Ledelse af den udenrigske Politik maa ogsaa enhver anerkjende. Det er endelig i høj Grad tiltalende at se, hvorledes han, der ved Begyndelsen af det Tidsrum, hvorom her er Tale, var koldt, ja næsten antipathetisk stemt mod det danske Folk, efterhaanden voxede mere og mere sammen med vort Land og kom, som han selv udtalte, til at elske det saa højt, som nogen Dansk gjorde det.

Men Forfatteren viser os unægtelig tillige Bernstorffs stærkt begrænsede Syn paa store Felter. Jeg har selv for 30 Aar siden udtalt om denne, at det vistnok kunde betvivles, om man trods alt det Talent og al den Dygtighed, han i mange Stykker havde vist, vilde have bevaret Mindet om ham som stort mere end en Statsmand med human Karakter og kolossal Arbejdskraft, hvis den Afsked, han fik den 13. November 1780, havde været Slutstenen paa hans politiske Liv i det hele. Denne Dom har jeg fundet stadfæstet ved Hr. Friis's Skrift og det ogsaa med Hensyn til Omraader, som vi først nu lære at kjende. Man kan saaledes umulig andet end forbauses ved at se, i hvilken Grad Bernstorff sad inde med Fordomme omtrent som en Adelsmand fra „l'ancien régime“ Dage, hvorledes han opfattede det som en vigtig Opgave for sig at bekæmpe Dronningens og Guldbergs Lyst til at drage de borgerlige frem, hvorledes det stod for ham som en utilladelig Sammenblanding af Samfundsklasserne, saafremt andre end fødte Adelsmænd beklædte høje Stillinger i Staten, ja endog blot bleve Kammerherrer, eller, hvis man vilde kræve, at Adelsmænd skulde begynde som simple Lieutenanter, naar de vilde være Officerer. Guldberg repræsenterede paa dette Felt Fremskridtet i Modsætning til ham. Naar Forfatteren tillige gjør opmærksom paa, at man ved Bernstorffs Virksomhed eller Udtalelser fra denne Tid kun lidet mærker den Mand, som efter 1784 skulde blive Landboreformernes kraftige Støtte i Statsraadet, har han sikkert i Hovedsagen Ret; men jeg kan dog ikke her lade være at fremhæve, dels at Salget af Krongodser i Hertugdømmerne i Forbindelse med Ophævelsen af det Livegenskab, der havde hersket paa disse, stærkt gik sin Gang, medens han havde saameget at sige ved Styrelsen dernede, og at man desuden af et Brev fra ham til D. Reventlow (24. April 1779) kan se, at han forgjæves havde søgt at faa Udskrivningen til Soldatertjenesten bygget paa Folketallet i Stedet for paa Inddelingen i Lægder. Det er klart, at ved Gjennemførelsen af en saadan Tanke vilde den Grund, hvorpaa Stavnsbaandet hvilede, være borttaget.

Man maa, — med det Indtryk lægger man Forfatterens

Bog fra sig, naar man har læst den til Ende, — sikkert kalde det en Lykke for Bernstorff, at han blev styrtet 1780 og i Ro, borte fra al æggende Strid, kunde klare sine Meninger om, i hvilken Retning Udviklingen i vort Fædreland burde gaa. Det var som en større Statsmand, han blev Midtpunktet i Styrelsen efter 1784.

Denne Anmeldelse er allerede bleven alt for lang, og jeg skal derfor ikke gaa ind paa Enkeltheder. Jeg haaber, at hvad her er sagt om Hr. Friis's Skrift, maa være tilstrækkeligt til at vise, at det er et dygtigt og et vægtigt Arbejde, der beriger vor Kundskab om et interessant Tidsrum i vor Historie paa en saadan Maade, at der baade er Grund til stærkt at takke Forfatteren derfor og til at ønske ham til Lykke med den smukke Begyndelse, han her har gjort paa ved hidtil ubrugte Kilder at give Bidrag til Oplysningen om vigtige Sider af vor Historie i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af vort Aarhundrede.

E. Holm.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Frankrig har i den sidste Tid mistet flere ansete Historikere. 29. Juli 1899 døde Jules Flammermont; han havde udgivet en Række Arbejder vedrørende Frankrigs Historie i sidste Halvdel af det 18. Aarh. og derimellem det omfangsrige Værk om Regeringens Kamp med Parlaterne: *Le Chancelier Maupeou et les Parlements* (1883); i de senere Aar var han optaget af store Forstudier til en Maria Antoinettes Historie, som han ikke fik fuldført. I Efteraaret døde Arthur Giry, Professor ved École des chartes og École des hautes études, bekendt ved vigtige Skrifter om den franske Municipaludvikling i Middelalderen og især ved sin dygtige: *Manuel de Diplomatie* (1893). 11. Oktbr. 1899 døde endelig Arsène Legrelle, hvis Hovedværk er: *La diplomatie française et*